

Vlado Nartnik
Ljubljana

UDK 811.163.6'282'367.633(497.4 Črni Vrh)

K VARIIRANJU IN ALTERNIRANJU PREDLOGOV V ČRNOVRŠKEM DIALEKTU IVANA TOMINCA

Monografija *Črnovrški dialekt* Ivana Tominca iz leta 1964 mimo narečnega slovarja vsebuje tudi zanimive primere variiranja in alterniranja predložnih skupin. Prvo skupino predstavljajo predlogi *iz*, *raz* in *s – z – ž – se*, drugo predlog *k*, tretjo predloga *ob* in *od*, četrto pa predloga *pri* in *v*. Njihov kratki razbor kaže, kako so ločljivim predlogom ob delni preureditvi vezanja s skloni lastne predvsem glasoslovne variante, medtem ko je pri neločljivih predponah več oblikoglasnih alternant, oprtih na pomensko razlikovanje glagolskih tvorjenk.

črnovrško narečje, predložne variante in predpanske alternante, orodnik s predlogom ali brez njega, glasoslovje in oblikoglasje

The monograph of the dialect of Črni Vrh by Ivan Tominec from the year 1964 contains also interesting variation and alternation groups of prepositions. The first group is represented by *iz*, *raz* and *s – z – ž – se*, the second one by *k*, the third one by *ob* and *od* and the fourth one by *pri* and *v*. Their short analysis shows that the phonological variants belong to the separable prepositions while the morphophonemic alternants are more characteristic of the non-separable prefixes being based on the semantic differentiation of verb derivatives.

the dialect of Črni Vrh, prepositional variants and prefixal alternants, instrumental case with or without preposition, phonology and morphophonology

Monografija *Črnovrški dialekt* Ivana Tominca iz leta 1964 obsega tri dele. Prvemu delu z opisom glasoslovnega in oblikoslovnega sistema črnovrškega narečja sledi osrednji del z 9395 gesli slovarja črnovrškega narečja, kratki tretji del pa pripeva še narečne sinonime h knjižnim besedam.

Ker se je Tominec odločil za poknjženo zapisovanje gesel, ki uvajajo narečne oblike v ustreznih sobesedilih, in se s poknjženjem celo bolj jasno izpostavijo narečne posebnosti še drugih jezikovnih ravnin, je tak pristop za večjo razvidnost ohranjen tudi v pričujočem vpogledu v variiranje in alterniranje predlogov, zajetih v prvih dveh delih monografije. Drobne razlike so na eni strani v zapisovanju polglasnika pred tresnim zvočnikom *r* ne glede na mesto v besedah (Nartnik 2006: 386).

Tominec se je pri beleženju narečnih oblik naslanjal na 70 let starejši Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar*, zato je predložno variiranje in alterniranje pravzaprav bližje temu slovarju kakor *Slovenskemu pravopisu*, ki je izšel leta 1962.

Pri variiranju in alterniranju gre sicer za posebnosti v zvezi s štirimi skupinami predlogov pa tudi predpon.

Prvo skupino predstavljajo predložna gesla pod tremi črkami. Pod črko I se nahaja geslo *iz* s primeri v rodilniku, pod črko R geslo *raz* s primerom v tožilniku, pod črko S geslo *s – z – ž – se* s primeri v rodilniku in orodniku. Pod črko S se v enem geslu hkrati posebno vidno družita po dve glasoslovni varianti in dve oblikoglasni alternanti (Bußmann 2002: 72, 729). Varianti *s* in *z* sta namreč predvidljivi v smislu prilikovanja po premi nezvenečnosti ali nepremi zvenečnosti (Pálková 1997: 219) tipa *z wîška – s prëïγα* (Tominec 1964: 197), alternanti *ž* in *se* pa sta pogojeni tudi oblikoslovno, saj se prva alternanta javlja v zvezi z osebnospregalnim zaimkom *ž nîm* (Tominec 1964: 197) in druga s povratnoosebim zaimkom *s sâbq* ob zvezi *sâm sq sâbq* (Tominec 1964: 198, 197) ter imeni *sq skieraq, sq sîtaq, sq štâtaq* (Tominec 1964: 197, 200).

S pritegnitvijo glagolskega besedotvorja bi kot alternanta spadala sem tudi predpona *se-* glagolov *segnati, segniti, segreti, semleti, sephati, sesedati se, sesekati, sestaviti, sestradati, sesuti, sesvaljkati, sešiti, sešteti, seštimatei, sezdraviti, sezidati, seznaniti, sezoreti, sežagati in sežgati*.

Ker je v predložnem geslu *raz* pod črko R en sam primer *raq pîaç* (Tominec 1964: 190), ostajajo morebitne variante in alternante neprepreljive. Pač pa je zanimivo predložno geslo *iz* pod črko I. Tu se variiranju po premi nezvenečnosti ali nepremi zvenečnosti */z γaḏawîçq, z γârda – s χîše, s cîalγal* pridruži še variiranje po homorganosti */š çenawârça, š škâfa, z zaçîatka, ž želîazal* (Tominec 1964: 101).

Alterniranje pa se mimo predlogov *spad* (= izpod), *spret* (= izpred), *sq sârt'* (= izsred) in *zâd* (= izza) spet razkriva še v sestavljenih glagolih *izgnati, izsekati, izsesati, izsrati* (Tominec 1964: 106), ki bi se poknjženi resnici na ljubo imeli glasiti *segnati, sesekati, sesesati, sesrati*. Poseben primer je predpona *sqz-* glagola *sezuti* nasproti predponi *s-* glagola *sleçi* (Snoj 2003: 652).

Predlogi značilno dopuščajo vrivanje pridevnikov pred samostalnike tipa *iz (suhih) rok – z (suhih) rok – z (suhimi) rokami*, zato se iz nevariiranja predloga neposredno pred vzglasnim zvočnikom *r* v besednih oblikah *rok* in *rokami* da izluščiti invarianta *z* predlogov *iz* in *s – z*, s tem da se za predložnim orodnikom skriva pozabljena protistava med brezpredložnim orodnikom \emptyset (*suhimi) rokami* in predložnim družilnikom *se (suhimi) ženami* (Lončarić 1996: 121, 122).

Samosvoj je tudi izjemoma navedeni predlog *raq* (= *raz*) s tožilnikom *pîaç* (Tominec 1964: 190), ki se je pač umaknil invarianti *z* z rodilnikom *peçi*, medtem ko je predpona *raz-* na široko zastopana, in to ne samo ob alternantah, ki omogočajo pomensko razlikovanje glagolov tipa *snești – razjesti – zjesti* ali *izgnati – razgnati – segnati* z narečno homonimijo *sqγgnât ... sqγgnât* prve in tretje oblike (Tominec 1964: 102, 198).

Na geslo *s – z – ž – se* prve skupine nato nekoliko spominja predlog *k* pod črko K, le da je v svojem vezanju z dajalnikom nasproti knjižnemu variiranju *k – h* že

poenoten: χ sêp, χ mǎši. Ustrezna predpona *k-* tipa *hmalu* ali *hkrati* je delno prodrla še v druga vzglasja: *χmēt*, *χmētica*, *χmētije*, *χrāsta* – *knǎp*, *knǎftra*, *knǎf* (Tominec 1964: 114).

Tretjo skupino predstavljata predložni gesli *ob* in *od* pod črko O. Na eni strani je zanimivo, kako pred osnovnimi števniki alternira predlog *ob* tipa *ap trîax* – *a pǒl pētix* podobno (Tominec 1964: 142), kakor ima predlog z izjemoma alternanto *se* v vezanju z orodnikom tipa *sǎ skîara sîakat* (Tominec 1964: 197), pred zaimki pa se alterniranje prevesi predvsem na spregalnoosebno sklanjo (Tominec 1964: 39, 40):

me	–	obme	–	ob meni
te	–	obte	–	ob tebi
ga	–	obenj	–	ob njemu
jo	–	obnjo	–	ob nji

Predložni rodilnik v zvezah tipa *at kǒγα sǎ sǎ mǎnîl* (Tominec 1964: 145) na drugi strani kljubuje novoknjižni zamenjavi s predložnim mestnikom *meniti se o kom* (Toporov 1961: 254), kar je primerljivo z rabo predloga *z*, kadar se veže z rodilnikom, nasproti predlogu *raz*, ki se veže s tožilnikom. Glede na primerljivost z rabo predloga *z* in njegovim alterniranjem je poučno še alterniranje predpone *od-* v besedotvornem zaporedju *reči* – *odreči* – *otrok* (Snoj 2003: 482).

Četrto skupino predstavljajo predložna gesla pod črkama P in V. Tu je spet važno vezanje predloga *pri* oz. *per* ne le s časovnim, ampak tudi krajevnim mestnikom, prim. *pǎr dǎl* – *pǎr sǎp* (Tominec 1964: 183), nasproti vezanju predloga *v* s tožilnikom tipa *v hišo* – *v klanec* (Pleteršnik 2006: 736) in mestnikom tipa *v hiši* – *v klanču*, pri čemer s tem predlogom značilno alternirajo še spregalnoosebni zaimki:

me	–	vame	–	v meni
te	–	vate	–	v tebi
ga	–	vanj	–	v njemu
jo	–	vanjo	–	v nji

Predlogu *per* bližnja predpona *per-* se izjemoma razhaja s predpono *pr-* v glagolskem paru *pǎrjǎt* – *prît* (Tominec 1964: 184 in 187) podobno kakor predpona *u-* s predpono *vn-* v glagolskem paru *ujeti* – *vneti*. Predpona *u-* glagolov tipa *upejǎnt* ali *utîχǎt* (Tominec 1964: 225, 227) je sicer glasovno sovpadla s predpono *v-* tipa *vplǎst* ali *urînt* (Tominec 1964: 232, 233) in v tem ji sledi predpona *vz-* glede na glagolski par *vstati* – *sestati se* ob glagolskem paru *vzeti* – *sneti*.

Že ta kratki razbor variiranja in alterniranja predložnih skupin v črnovrškem narečju kaže, kako so ločljivim predlogom ob delni preureditvi vezanja s skloni lastne predvsem glasoslovne variante, medtem ko je pri neločljivih predponah več oblikoglasnih alternant, oprtih na pomensko razlikovanje glagolskih tvorjenk.

Literatura

- BUBMANN, Hadumod, 2002: *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Dritte, aktualisierte und erweiterte Auflage. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag
- LONČARIĆ, Mijo, 1996: *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- NARTNIK, Vlado, 2006: Besedotvorne posebnosti privezno-pridevnih besed v Črnovrškem dialektu Ivana Tominca. *Diachronija in synchronija v dialektoloških raziskavah* (Zora 41). Ur. M. Koletnik, V. Smole. Maribor: Slavistično društvo. 385–388.
- PALKOVA, Zdena, 1997: *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum.
- PLETERŠNIK, Maks, 2006: *Slovensko-nemški slovar*. Transliterirana izdaja. Drugi del P–Ž. Ur. M. Furlan. Ljubljana: Založba ZRC.
- SNOJ, Marko, 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Modrijan.
- TOMINEC, Ivan, 1964: *Črnovrški dialekt*. Kratka monografija in slovar. Ljubljana: SAZU.
- TOPOROV, Vladimir, 1961: *Lokativ v slavjanskih jazykah*. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.